

Η ελευθερία της έκφρασης υπό το προστατευτικό φως της ΕΣΔΑ

Εκμεκτσόγλου Ευάγγελος
4ο έτος Νομικής ΑΠΘ

Πρόλογος

Η προστασία της ελευθερίας της έκφρασης αποτελεί ένα κρίσιμο ζήτημα που έχει απασχολήσει πολλές φορές το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), αν κρίνει κανείς από την πλούσια νομολογία του Δικαστηρίου και τις, ομολογουμένως, πολλές καταδικαστικές αποφάσεις του για παραβίασή της από τα Κράτη-Μέλη της Σύμβασης¹. Σε αυτήν ακριβώς τη νομολογία θα βασιστούμε κυρίως, λαμβάνοντας υπόψη ότι το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) έχει αναπτυχθεί, ως επί το πλείστον, βάσει των αποφάσεων του Δικαστηρίου. Είναι κοινός τόπος εξάλλου, πως η ελευθερία της έκφρασης αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο μιας δημοκρατικής κοινωνίας και απαραίτητη προϋπόθεση για την πρόοδο και την ανάπτυξη τόσο της ίδιας όσο και του κάθε επιμέρους ατόμου εντός αυτής. Ιδιαίτερη βαρύτητα στο πλαίσιο πραγμάτωσης της ελευθερίας

αυτής αποκτά ο ρόλος του Τύπου, κάνοντας λόγο τόσο για τις εφημερίδες, όσο και για τα ραδιοτηλεοπτικά προγράμματα και το διαδίκτυο, ο οποίος έχει χαρακτηριστεί από το Δικαστήριο ως “δημόσιος φύλακας” (public watchdog)². Παράλληλα, το ΕΔΔΑ έχει ασχοληθεί εκτενώς με το πρόβλημα της οριοθέτησης της ρητορικής μίσους, στην αντιμετώπιση του οποίου διαφοροποιείται από τη νομολογία του Supreme Court των ΗΠΑ, αλλά και γενικότερα του καθορισμού κριτηρίων για τη νομιμότητα των περιορισμών της έκφρασης, δεδομένου ότι το σχετικό δικαίωμα δεν είναι απόλυτο.

Πεδίο προστασίας

Η ελευθερία της έκφρασης κατοχυρώνεται στο άρθρο 10 της ΕΣΔΑ, το οποίο κάνει λόγο για *ελευθερία γνώμης, καθώς και για ελευθερία μετάδοσης και λήψης πληροφοριών και ιδεών*. Όσον αφορά στην πρώτη, αυτή αποτελεί την βάση, πάνω στην οποία στηρίζεται η

¹ πρβλ. ενδεικτικά, *Handyside v. the United Kingdom*, 7/12/1976 (5493/72), *Sunday Times v. the United Kingdom*, 26/4/1979 (6538/74) και

Lingens v. Austria, 8/7/1986 (9815/82), διαθέσιμες στο <https://hudoc.echr.coe.int>

² *Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary*, 8/11/2016 (18030/11 παρ.168)

βασική διάκριση ανάμεσα σε υποκειμενικές δηλώσεις και δηλώσεις περί γεγονότων, διάκριση η οποία θα μας απασχολήσει και στην συνέχεια στο πλαίσιο της υπόθεσης Παρασκευόπουλος κατα Ελλάδος. Πάντως, μπορεί να αναφερθεί στο σημείο αυτό, ότι τυχόν απαίτηση απόδειξης μιας υποκειμενικής-αξιολογικής κρίσης, που εκ φύσεως δεν επιδέχεται αποδείξεις, θα αποτελούσε παραβίαση της ελευθερίας γνώμης.³ Σε σχέση τώρα με την ελευθερία μετάδοσης και λήψης, που αποτελεί και την κύρια όψη της ελευθερίας έκφρασης, αυτό που έχει τονίσει επανειλημμένα το ΕΔΔΑ είναι ότι αντικείμενο προστασίας του αρ.10 της ΕΣΔΑ είναι, όχι μόνο οι ιδέες που είναι “φιλικές” και γίνονται αποδεκτές από την μεγάλη μερίδα του κοινού, αλλά και οι ιδέες που τρομάζουν, σοκάρουν, ή γενικότερα προσβάλλουν, έχοντας πάντα ως στόχο την επίτευξη του πλουραλισμού σε μια δημοκρατική κοινωνία.⁴ Κατά τα λοιπά, στο αρ.10 πρέπει να αποσκοπούμε στην κατά το δυνατόν μεγαλύτερη συμπερίληψη τρόπων εξωτερίκευσης μιας πληροφορίας, άρα εδώ υπάγονται πέρα από τα κλασικά μέσα μετάδοσης, όπως ο προφορικός λόγος, ο γραπτός λόγος κάθε είδους και τα δημοσιεύματα στο διαδίκτυο, και ιδιαίτερες μορφές έκφρασης, όπως τομποϊκοτάζ, η χρήση διαφόρων συμβόλων, λόγου χάρη το σήμα του Ερυθρού Σταυρού, ακόμα και ακραίες συμπεριφορές, όπως η παρεμπόδιση κάποιου που πυροβολεί με την παρεμβολή ανάμεσα στον τελευταίο και τον στόχο του.⁵ Παράλληλα, το δικαίωμα έκφρασης έχει και αρνητική

έκφανση, η οποία συνίσταται στο να μην υποχρεούται κανείς να εκφράζεται εφόσον δεν το επιθυμεί. Το αρνητικό αυτό δικαίωμα εντάσσεται πάντως μαζί με την θετική όψη του στους περιορισμούς της παρ.2 του αρ.10 της ΕΣΔΑ. Ως περιπτώσιολογία, μπορεί εδώ να ενταχθεί και το φαινόμενο της ανωνυμίας, δηλαδή της δυνατότητας κάποιου να μην αποκαλύπτει την ταυτότητά του, ως τρόπος αποφυγής συγκέντρωσης αθέμιτης προσοχής, φαινόμενο το οποίο έχει αποκτήσει ιδιαίτερα μεγάλη σημασία στην εποχή του διαδικτύου, με όριο, όμως, την απαγόρευση διάπραξης ποινικών αδικημάτων υπό την κάλυψη της ανωνυμίας.⁶

Ο ρόλος του Τύπου ειδικότερα

Μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτό πως ο Τύπος, υπό την ευρεία έννοια, συμπεριλαμβανομένων δηλαδή, των εφημερίδων, των ραδιοτηλεοπτικών και διαδικτυακών μέσων, έχει εξαιρετικά σημαντικό ρόλο, ως φορέας της ελευθερίας της έκφρασης στην πραγμάτωση της αξίας του πλουραλισμού, που όπως προαναφέρθηκε αποτελεί τον κύριο σκοπό του αρ.10. Καταρχάς, σε συνέχεια της προηγούμενης παρατήρησης περί αρνητικού δικαιώματος, μια από τις πτυχές αυτού, αποτελεί το λεγόμενο “δημοσιογραφικό απόρρητο”. Συνεπώς, οι δημοσιογράφοι δεν έχουν την υποχρέωση να αποκαλύψουν τις πηγές τους, τα πρόσωπα δηλαδή που τους γνωστοποιούν τις διάφορες πληροφορίες, με μοναδική

³ Lingens v. Austria, ο.π., παρ.46

⁴ Handyside v. the United Kingdom, ο.π., παρ.49 και πιο πρόσφατα, Monica Macovei v. Romania, 53028/14 (28/10/2020), παρ.72

⁵ Ι. Σαρμάς, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, ΕΣΔΑ-Κατ’άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021,

σελ.574-576, Steel and others v. the United Kingdom, 24838/94 (23/9/1998), παρ.6-19

⁶ ο.π., σελ.577-578, Delfi AS v. Estonia, 64569/09 (16/6/2015), παρ.147

εξαίρεση την εξυπηρέτηση πολύ σοβαρού λόγου δημοσίου συμφέροντος, ο οποίος δεν μπορεί να επιτευχθεί με άλλο τρόπο παρά μόνο με την αποκάλυψη της ‘‘πηγής’’. Ο δικαιολογητικός λόγος του δικαιώματος αυτού είναι, σύμφωνα με το Δικαστήριο, πως χωρίς την προστασία αυτή, οι πηγές θα ήταν έντονα εκτεθειμένες και θα αποθαρρύνονταν από το να συνεχίσουν την σχετική πληροφόρηση, υπονομεύοντας ταυτόχρονα και την λειτουργία της δημοσιογραφίας για ενημέρωση του κοινού σε θέματα δημοσίου ενδιαφέροντος.⁷ Το δημοσιογραφικό απόρρητο αποκτά, επιπλέον, μεγάλη σημασία όσον αφορά στην απρόσκοπτη πραγματοποίηση του έργου των δημοσιογράφων και άρα, στην προστασία των τελευταίων από τυχόν παρακολούθησεις των επικοινωνιών τους, ή την έκδοση ενταλμάτων έρευνας της οικίας τους, ο έλεγχος των οποίων πρέπει να γίνεται από ανεξάρτητο δικαστικό όργανο και με σωστή στάθμιση του δημοσίου συμφέροντος και του συμφέροντος διατήρησης του απορρήτου.⁸

Μία υπόθεση ελληνικού ενδιαφέροντος: Παρασκευόπουλος κατά Ελλάδος

α. Τα πραγματικά περιστατικά

Μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης μέσω του Τύπου, το ΕΔΔΑ δημοσίευσε στις 28 Ιουνίου του 2018 την απόφασή του για την υπόθεση Παρασκευόπουλος κατά Ελλάδος. Το πραγματικό σκέλος αυτής συνίστατο, περιληπτικά, στην δημοσίευση ενός άρθρου από τον προσφεύγοντα, στο

οποίο ο τελευταίος ασκούσε οξεία, ίσως και σαρκαστική κριτική ως προς μία δημοτική σύμβουλο η οποία δεν κατονομαζόταν, αλλά εύκολα μπορούσε να συναχθεί ότι το πρόσωπο αναφοράς ήταν η ίδια. Σκοπός του προσφεύγοντος ήταν να σχολιάσει την, κατά την αντίληψή του, κατάχρηση εξουσίας που μπορεί να πραγματοποιεί ο οποιοσδήποτε σε θέση εξουσίας, μέσω μιας πραγματικής κατάστασης της οποίας ήταν μάρτυρας. Τελικώς, ο προσφεύγων καταδικάστηκε από τα εθνικά δικαστήρια, τόσο για εξύβριση - κατόπιν αλλαγής της αρχικής κατηγορίας η οποία αφορούσε το βαρύτερο έγκλημα της συκοφαντικής δυσφήμισης - , όσο και σε καταβολή αποζημίωσης υπέρ της θιγόμενης δημοτικής συμβούλου.⁹

β. Τα νομικά ζητήματα

Σε πρώτη φάση, το ΕΔΔΑ εξέτασε το ζήτημα του κατά πόσο η συγκεκριμένη παρέμβαση στην ελευθερία της έκφρασης του προσφεύγοντος δικαιολογείται βάσει της αρχής της αναλογικότητας. Το βασικό πρόβλημα αφορούσε, κατά την εκτίμηση του Δικαστηρίου, στο αν η ποινή που επιβλήθηκε ήταν ‘‘απαραίτητη σε μια δημοκρατική κοινωνία’’ κατά τους ορισμούς της παραγράφου 2 του άρθρου 10 ΕΣΔΑ και δεδομένου ότι η σχετική κρατική παρέμβαση προβλέπεται από το νόμο - άρθρα 361 και 367 του Ποινικού Κώδικα (ΠΚ)- και επιδιώκει το νόμιμο στόχο της προστασίας της υπόληψης των άλλων προσώπων.¹⁰ Το ΕΔΔΑ, επομένως, αφού επανέλαβε τις βασικές αρχές και το γενικό πεδίο προστασίας του άρθρου 10, τόνισε

⁷ Goodwin v. the United Kingdom, 17488/90 (27/3/1996) παρ.39

⁸ Ι. Σαρμάς, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, ΕΣΔΑ-Κατ’άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ.579-580

⁹ Παρασκευόπουλος κατά Ελλάδος, 64184/11 (28/6/2018), παρ. 5-14

¹⁰ ο.π, παρ. 26-28

την σημασία της διάκρισης ανάμεσα σε δηλώσεις πραγματικών γεγονότων και υποκειμενικών κρίσεων. Όπως προαναφέρθηκε, οι μεν πρώτες επιδέχονται αποδείξεως, ενώ οι δεύτερες όχι. Ωστόσο, ακόμα και οι υποκειμενικές δηλώσεις θα πρέπει να έχουν μία επαρκή πραγματική βάση που θα μπορεί να τις υποστηρίξει, διαφορετικά, θα πρόκειται για μία αόριστη και υπερβολική κρίση.¹¹

Σε δεύτερη φάση, το Δικαστήριο ασχολήθηκε με την σύγκρουση ανάμεσα στην ελευθερία της έκφρασης και την προστασία της ιδιωτικής ζωής. Για τον σκοπό αυτό, το ΕΔΔΑ έχει αναπτύξει ορισμένα κριτήρια για να αποσαφηνιστεί το αν η άσκηση της ελευθερίας της έκφρασης *in concreto* παραβιάζει την ιδιωτική ζωή του άλλου προσώπου. Ειδικότερα, τα κριτήρια αυτά συνίστανται¹²: 1. συνδρομή σε συζήτηση δημοσίου ενδιαφέροντος, στοιχείο το οποίο πρέπει να ερμηνεύεται με ευρύτητα και να συμπεριλαμβάνει ποικιλία θεμάτων, χωρίς απλώς να αποσκοπείται η ψυχαγωγία του κοινού¹³, 2. το αν το πρόσωπο αναφοράς είναι δημόσιο, καθώς η πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ κάνει δεκτό ότι τα άτομα αυτά πρέπει να επιδεικνύουν μεγαλύτερη ανοχή στην κριτική που τους γίνεται, ακριβώς διότι “εκτίθενται” με τις δηλώσεις και τις συμπεριφορές τους¹⁴, 3. προηγούμενη συμπεριφορά του φερόμενου ως θιγόμενου προσώπου, όπως και τυχόν ανοχή του σε προηγούμενα δημοσιεύματα, η οποία όμως από μόνη της δεν μπορεί να του στερήσει την προστασία του άρθρου 8

ΕΣΔΑ¹⁵, 4. μέθοδος λήψης πληροφοριών, η οποία πρέπει να είναι καλόπιστη και να στοχεύει στην συλλογή όσο το δυνατόν πιο έγκυρων και αξιόπιστων στοιχείων¹⁶, 5. περιεχόμενο, μορφή και συνέπειες του δημοσιεύματος και 6. η σοβαρότητα της επιβληθείσας κυρώσεως για να κριθεί η αναλογικότητα αυτής με την παρέμβαση στην ελευθερία της έκφρασης. Όλα τα κριτήρια αυτά περιγράφονται, μάλιστα, αναλυτικότερα, όχι μόνο σε πληθώρα άλλων αποφάσεων του Δικαστηρίου¹⁷, αλλά και στην ίδια την απόφαση Παρασκευόπουλος στην σύμφωνη γνώμη του δικαστή Koskelo.¹⁸

γ. Η εφαρμογή των αρχών αυτών στην υπόθεση

Το ΕΔΔΑ κρίνοντας το κατά πόσο τα εθνικά δικαστήρια κατάφεραν να επιτύχουν μία δίκαιη ισορροπία ανάμεσα στην πραγμάτωση της ελευθερίας της έκφρασης και την προστασία της ιδιωτικής ζωής, κατέληξε στο συμπέρασμα πως παρόλο που αυτά εκτίμησαν ορθά το γεγονός ότι η κριτική που ασκήθηκε, αφορούσε την δημόσια δραστηριότητα της δημοτικής συμβούλου, δεν έλαβε υπόψη το ότι η τελευταία είναι ένα δημόσιο πρόσωπο και θα έπρεπε να είναι πιο ανεκτική στην κριτική απέναντί της¹⁹. Επιπλέον, τα εθνικά δικαστήρια απέκοψαν ορισμένες προκλητικές εκφράσεις του άρθρου από την γενική του εικόνα και έκριναν ότι επρόκειτο για υβριστική συμπεριφορά του

¹¹ ο.π., παρ. 32, πρβλ. και Pedersen and Baadsgaard v. Denmark, 49017/99 (17/12/2004), παρ. 76

¹² ο.π., παρ. 34

¹³ Ι. Σαρμάς, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, ΕΣΔΑ-Κατ'άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 623-624

¹⁴ πρβλ ενδεικτικά, Alpha Δορυφορική Α.Ε. κατά Ελλάδος, 72562/10 (22/5/2018), παρ. 53

¹⁵ Axel Springer AG v. Germany, 39954/08 (7/2/2012), παρ. 92

¹⁶ ο.π., παρ. 93

¹⁷ πρβλ ενδεικτικά, Axel Springer AG v. Germany παρ. 89-95, Von Hannover v. Germany (No.2, 40660/08 και 60641/08), 7/2/2012, παρ. 108-113

¹⁸ Παρασκευόπουλος κατά Ελλάδος, ο.π., παρ. 56-71

¹⁹ ο.π., παρ. 36-38

προσφεύγοντος η οποία δεν δικαιολογούταν από το επικαλούμενο έννομο συμφέρον του, προτείνοντας μάλιστα εναλλακτικές εκφράσεις που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει ο προσφεύγων. Το ΕΔΔΑ αμφισβήτησε, ωστόσο, το συμπέρασμα αυτό και ανέφερε πως, ενώ πράγματι υπήρχε στην γλώσσα του προσφεύγοντος το στοιχείο της πρόκλησης, σε κανένα σημείο δεν εξύβριζε την θιγόμενη και σε κάθε περίπτωση στα ζητήματα δημοσίου ενδιαφέροντος πρέπει να επιτρέπεται μία δόση υπερβολής κατά την εκφορά γνώμης.²⁰ Τέλος, η ποινή που επιβλήθηκε στον προσφεύγοντα ήταν δυσανάλογη του επιδιωκόμενου σκοπού, δεδομένου ότι περιελάμβανε την επιβολή φυλάκισης -ανεξάρτητα από την αναστολή, διότι η ποινή παραμένει εγγεγραμμένη στο ποινικό μητρώο-, μία ιδιαίτερα σοβαρή κύρωση, συγκριτικά με την δυνατότητα ικανοποίησης του θιγόμενου με άλλα, ηπιότερα μέσα, όπως τα αστικά ένδικα βοηθήματα.²¹ Το Δικαστήριο συνεπώς, διαπίστωσε στην συγκεκριμένη υπόθεση, παραβίαση του άρθρου 10 ΕΣΔΑ, αφού δεν ικανοποιήθηκε επαρκώς το κριτήριο του περιορισμού “απαραίτητου σε μια δημοκρατική κοινωνία”.

Ρητορική μίσους

Μία τελευταία θεματική που πρέπει να εντάξουμε στο γενικότερο πλαίσιο προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης είναι αυτή της οριοθέτησης του ορισμού της ρητορικής μίσους. Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει πως ενώ μεν ο πολιτικός λόγος εγκυμονεί εντάσεις και συγκρούσεις, δεν πρέπει να

παραβλέπεται το δημόσιο συμφέρον για τέτοιου είδους ζητήματα, με απώτατο όριο την πρόσκληση σε χρήση σωματικής βίας, ή μίσους, ένα όριο που δεν πρέπει να ξεπερνιέται.²² Σε αυτό το σημείο μάλιστα, η νομολογία του ΕΔΔΑ διαφοροποιείται από αυτή του Ανώτατου Δικαστηρίου των ΗΠΑ (Supreme Court). Το τελευταίο ειδικότερα, έχει αναπτύξει σε μία σειρά υποθέσεων, ενώπιόν του, μία ιδιαίτερα ελαστική στάση απέναντι ακόμη και στον προκλητικό λόγο, αυτόν δηλαδή που ωθεί στην χρήση βίας και στην μισαλλοδοξία²³. Το Supreme Court δηλαδή είναι εξαιρετικά επιφυλακτικό στην αναγνώριση περιορισμών της Πρώτης Τροποποίησης του αμερικανικού Συντάγματος, όπου προστατεύεται η ελευθερία της έκφρασης ακόμη και υπό τις ακραίες μορφές της. Κατά τα λοιπά το ΕΔΔΑ χρησιμοποιεί και το άρθρο 17 ΕΣΔΑ περί κατάχρησης δικαιώματος για να εντοπίσει την ρητορική μίσους, με χαρακτηριστική περίπτωση την υπόθεση *Garaudy*, στην οποία το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο προσφεύγων είχε προβεί σε ιστορικό αναθεωρητισμό και αντισημιτισμό, ιδεολογίες που δεν μπορούν να γίνουν αποδεκτές στην σύγχρονη δημοκρατική κοινωνία.²⁴ Παράλληλα, το ΕΔΔΑ έχει αναπτύξει και ορισμένα κριτήρια για τον εντοπισμό της ρητορικής μίσους, με την απόφαση *Perinçek* κατά Ελβετίας (Application no.27510/08). Τα κριτήρια αυτά συνίστανται: 1. στο αν οι δηλώσεις γίνονται μέσα σε ένα τεταμένο πολιτικό περιβάλλον, άρα είναι και πιο εύκολη η υποκίνηση του πλήθους, 2. σε δηλώσεις που κατευθύνονται επιθετικά σε μία ομάδα σαρωτικά, με σφοδρό

²⁰ ο.π., παρ. 39-41

²¹ ο.π., παρ. 42

²² *Baldassi and others v. France*, 15271/16 (11/09/2020), παρ. 79

²³ πρβλ. ενδεικτικά, *Terminiello v. Chicago*, 337 U.S. 1 . 194, *Brandenburg v. Ohio*, 395 US 444 (1969), *National Socialist Party of America v. Village of Skokie*, 432 U.S. 43 (1977)

²⁴ *Garaudy v. France*, 65831/01 (24/6/2003)

χαρακτήρα και 3. στον τρόπο που γίνονται οι δηλώσεις, δηλαδή αν απευθύνονται σε ευρύ ή μικρότερο κοινό και τις τυχόν συνέπειές τους.²⁵

Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Το ΕΔΔΑ έχει αντιμετωπίσει μέχρι σήμερα πληθώρα υποθέσεων που σχετίζονται με την ελευθερία της έκφρασης. Η αντιμετώπιση αυτή βασίστηκε πρωτίστως στην χρήση κριτηρίων που το βοήθησαν να εκφέρει ικανοποιητικές κρίσεις στην προσπάθειά του να αναδείξει τόσο τον ελεύθερο διάλογο σε μία δημοκρατική κοινωνία, όσο και να διατηρήσει την ισορροπία ανάμεσα στην ελευθερία αυτή και την προστασία των άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων των ιδιωτών, εντός και του πλαισίου της ρητορικής μίσους. Ως προς την Ελλάδα, οι επαναλαμβανόμενες καταδίκες της χώρας μας για παραβιάσεις του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ -κάποιες από αυτές μάλιστα αρκετά πρόσφατες²⁶- φανερώνουν την επιτακτική ανάγκη της λήψης υπόψη της σχετικής ευρωπαϊκής νομολογίας εκ μέρους των εθνικών δικαστηρίων, ώστε τα τελευταία να είναι ιδιαίτερα προσεκτικά στην στάθμιση των σχετικών συμφερόντων.

²⁵ Perinçek v. Switzerland, 20373/17 (22/1/2019), παρ. 204 επ.

²⁶ πρβλ. ενδεικτικά, εκτός από την Παρασκευόπουλος, και Ματαλάς κατά Ελλάδος,

1864/18 (25/6/2021) και Δημητρίου κατά Ελλάδος, 62639/12 (11/6/2021)